

СВЕТИЊЕ СТАРЕ

РАШКЕ

ЗАДУЖБИНЕ
НЕМАЊИЋА

Миле В. Пајић

РИЗНИЦА СРПСКЕ ДУХОВНОСТИ

Са благословом Његове Светости Патријарха српског
Господина Павла

објављује се едиција
РИЗНИЦА СРПСКЕ ДУХОВНОСТИ

књига друга
**СВЕТИЊЕ СТАРЕ РАШКЕ
ЗАДУЖБИНЕ НЕМАЊИЋА**

Садржај

УВОД	15
Сустрет старог и новог века	16
Култна грађевина: значај и развојни токови	28
Византија као стуб европске цивилизације	35
Порекло и развој хришћанске култне грађевине	47
СРБИ У БОРБИ ЗА САМОСТАЛНОСТ	63
Преглед важнијих историјских догађаја од почетка новог века до 1167. године	64
Хришћанство и Срби на Балкану	72
Српске кнежевине од 9. до 11. века и период великих рашких жупана	77
ПЕРИОД РАНЕ СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ДРЖАВЕ	87
Преглед важнијих историјских догађаја од 1167. до 1282. године	88
Средњовековна српска држава од великог жупана Стефана Немање до краља Милутина	92
Поглавари српске Цркве од 1219. до 1282. године	107
СВЕТИЊЕ СТАРЕ РАШКЕ	111
ЗАКЉУЧАК	191

ВИЗАНТИЈА КАО СТУБ ЕВРОПСКЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Нови век је започео прикупљањем великих маса ратоборних племена на тлу Европе, условљавајући велика померања и сеобе народа. Овај велики процес започиње већ у 2. веку. Најбројнији и најактивнији су Готи, германског порекла, који се налазе на широком простору источне Европе, одакле врше притисак на све стране, потискујући друга племена око себе. Готи су тражили нови животни простор. Бројнији и ратоборнији од других, пространо, богато и високо развијено Римско царство су истакли као свој циљ. Једна од првих последица налета Гота је велики притисак на северну границу Римског царства од стране племена која је непосредно окружују. Крајем 2. века Готи продиру ка дунавској граници Царства и воде велике борбе у Дакији, да би половином 3. века кренули ка Балкану. Крајем века продиру на југ, упадајући у Малу Азију и пљачкајући просторе између Црног мора и Каспијског језера.

Упад Хуна на германске територије у 4. веку потискује Готе и дели их на две скупине: источне Готе покоравају, а западни се потискују даље, ка југозападу. Победом над Остроготима, Хуни 375. године прелазе у Европу јужно од Урала и стабилизују се на територијама северно од Црног мора и Каспијског језера.

Слабост унутар великог, троконтиненталног Римског царства осетила се најпре у удаљеним провинцијама. Посебно су источне провинције, Панонија, Дакија, Тракија и Македонија на Балкану и Понт, Азија и источна обала Средоземља у Малој Азији, као део укупног источног наслеђа старих, развијених цивилизација, тежиле променама због слабости Царства и покушавале да се осамостале. Рим је био прикљештен између ратоборних, полупримитивних и освајачки расположених племена, пре свих Германа, на западу и северу и незадовољних, економски исцрпљених народа и провинција дуге цивилизацијске традиције на југу и истоку. Централна власт из Рима слаби, а отпор ка престоници је све снажнији. У Риму се боре републиканци са монархистима. Први век протиче у знаку слабих владара Калигуле, Клаудија и Нерона, који симболизују укупну слабост Царства. Воде се сурове борбе за царски престо у многим провинцијама, па и на Балкану. Поједине провинције позивају вар-

ПОРЕКЛО И РАЗВОЈ ХРИШЋАНСКЕ КУЛТНЕ ГРАЂЕВИНЕ

Стари век се завршио на европском тлу. Велика грчка цивилизација, хеленизована на његовом истеку, почивала је на два чврста темеља: изузетан континуитет египатске цивилизације био је њена велика инспирација, а оријентално наслеђе, по својој суштини месопотамско, стило је преко Мале Азије из Персије и са простора освојеног од Александра Великог. Хеленска култура продужена је преко Римског царства са једне стране и сачувана у изворном, класичном облику, а на територији своје постојбине постепено прима нове духовне и културне утицаје са југоистока, од Оријента. Европска култура раног новог века утемељена је на Балкану преко та два корена: наслеђе Грчке и Рима било је њена основа. Изградња те нове културе суштински је остварена кроз хришћанско учење и хришћанство, које су хеленизовани народи широм југоисточних римских провинција са великом вером примили, сачували у првим вековима од римских прогона и даље ширили Царством.

Колевка хришћанства је Палестина на Блиском истоку. Корени се налазе у јудаизму, првој монотеистичкој вери - вери у једног бога, коју проповедају Јевреји. Под утицајем јудаизма и других религија и јереси које се налазе на том простору, подручје Мале Азије, Палестине, Сирије и северне Африке постаје плодно тле за појаву многих монотеистичких учења, засновани на основама месијанства. Једно од учења усвајају и шире јеврејски Есени, аскетска заједница настањена око Мртвог мора. Строго се придржавајући Мојсијевих закона, они проповедају скори долазак избавитеља човечанства, божијег изасланика Месије, који треба да спасе посрнулог човека.

Велику улогу у проповедању и ширењу хришћанства у 1. веку, непосредно после Христовог страдања, има Свети Павле, Јеврејин из малоазијског града Тарса, до преобраћења Савле, који ново Христово учење проповеда са најдубљом вером. Због вере је на крају и сам пострадао. Привукао је својим проповедањем велики број верника и нових проповедника, претежно из најсиромашнијих слојева народа, од којих други прихватају нову веру, преносе је даље и на тај начин хришћанство почиње незадрживо да се шири. Крајем 2. века, у градовима источних римских провинција хришћанство је

ПРЕГЛЕД ВАЖНИЈИХ ИСТОРИЈСКИХ ДОГАЂАЈА ОД ПОЧЕТКА НОВЕ ЕРЕ ДО 1163. ГОДИНЕ

- година 00-33: *животи и дело Исуса Христиа (грч. христос: миро-
мазани)*
- почетак 2. века н.е: *велика криза Римског царства: период конач-
ног слабљења и унутрашњих подела*
- година 313: *императори Константин и Лициније, који једно време
заједно владају Царством, Миланским едиктом до-
звољавају слободу вероисповести хришћанима: трену-
так од свейскоисторијског значаја са далекосежним
последстама за даљи развјетак и прогрес људске цивили-
зације*
- година 325: *одржан 1. Васељенски црквени сабор у Никеји, у
Малој Азији, којим председава цар Константин и
на коме су дефинисана и усвојена основна учења
(догме) о хришћанској науци*
- година 330: *император Константин Велики преместио пре-
столицу Царства у град Бизантион (Константи-
нополис, Цариград - 'друзи Рим', данас Истанбул у
Турској) на Босфору*
- година 335: *Константинов Велики признаје хришћанство за зва-
ничну религију целокупног Римског царства*
- година 380: *Солунским едиктом хришћанство признао за
званичну и једину веру Римског царства*
- година 381: *у Цариграду одржан 2. Васељенски сабор, на коме је
коначно усвојена догма о 'символу вере', божанском по-
рекле Сина и 'једносупастности': божанском
порекле природе Оца и Сина, темељу хришћан-
ства и темељу правоверја*
- година 395: *император Теодосије Велики, последњи владар
који успева закратио да територијално поно-
во уједини Царство. Пред смрти га ипак дели на
Источну, којим влада један од синова, Аркадије и
Западно, којим влада његов други син, Хонорије*

ХРИШЋАНСТВО И СРБИ НА БАЛКАНУ

Велике миграције народа на евроазијском тлу, започете крајем 2. века, постепено мењају слику античког света. На позорници новог века појављују се бројне племенске масе, углавном номадског и земљорадничког порекла. Номади, као покретни народи, настањују огромна евроазијска пространства, у којима се стално померају и сусрећу са другим народима. Полупримитивни, груби и ратоборни, преваљујући огромна пространства, повремено долазе у додир са развијеним цивилизацијама југа. Оне их магично привлаче. На путу ка њима, покоравају друге народе, слабије и мање ратоборне, које прикључују себи и тиме увећавају своју снагу. Нестални су и жељни сталних промена, а нове обичаје и навике на освојеним територијама лако примају од покорених народа и преносе даље.

У оквиру ових великих маса, многи народи до тада живе мирним, вековима неизмењеним начином живота. Стабилизују се у равницама око сливова великих река, бавећи се земљорадњом, сточарством, ловом и риболовом. Дуг боравак на једном месту омогућава им да развију своју локалну културу и религиозни живот. Своју територију чувају сами, или удружујући се са суседима због заједничких интереса, пре свега одбране и опстајања. Изражена особина ових племена је постојаност у одбрани и очувању своје традиције.

У 4. веку огромне масе ратоборних Хуна постепено продиру из Азије ка Европи. Ово продирање условљава померање великих маса народа који се налазе на том правцу. Пре свих, то су бројна германска племена, исто покретна и ратоборна. Повлачећи се ка западу, испред себе потискују и покоравају друга племена. Међу овим племенима налазе се Словени.

Постојбином Словена сматра се област између реке Висле на северозападу и Азовског мора на југоистоку, у сливу река Дњестар, Буг, Дњепар и Дон, на територији данашње Украјине. Старогрчки хроничар Херодот помиње их као Неуре и Будиме, а римски хроничари Плиније, Тацит и Птоломеј као Венеде, Венете и Виниде. Византијски писац Прокопије помиње их почетком 6. века као Склавине заједно са 'једнокрвним Антима' око Дунава.

Извесно је да се пред Хунима и Германима велике словенске масе померају даље и постепено деле. У 6. веку насељавају широке прос-

слика 2. границе српских земаља у 9. веку

димир, који се жени Самуиловом ћерком. Влада од 999. до 1015. године, када је на превару убијен. Наслеђује га стриц Драгомир, али га убијају Которани 1018. године, чиме се њихова династија гаси. На власт долази Стефан Војислав, чије порекло није са сигурношћу утврђено (Барски родослов га помиње као Добросава, сина Драгомировог), који влада све до смрти 1043. године. Петорица његових синова, Гоислав, Михаило, Саганек, Радослав и Предимир, владају заједно до 1046. године, када је Михаило, после мајчине смрти, приграбио власт за себе. Период Михаилове владавине је дуг и успешан. Владао је самостално од 1046. до 1081. године. Од папе Гргура VII добија краљевску круну 1077. године. Имао је једанаест синова из два брака, а породично се везао са византијским двором: други пут се оженио рођаком цара Константина IX Мономаха, а једну ћерку удаје за будућег цара Романа IV Диогена. За време Михаиловог наследника, Константина Бодина, Дукља (Зета) достиже највећу моћ. Краљ Константин Бодин успева да од папе Клемента II добије црквену самосталност уздизањем барске бискупије у ранг надбискупије са широком аутономијом. После његове смрти 1101. године воде се дуге и заморне борбе за престо, у коју су се умешале Рашка и суседни Епир под византијском влашћу. После многих пре-

Немачко Царство

Беч

Будимпешта

Венеција

Угарска

Хрватска

Београд

Папска држава
Рим

РПСКЕ
УНѢ

Бугарска
София

Византи

Константинополь

Тиренско море

Јонско море

Егејско море

Атина

Средоземно море

ПРЕГЛЕД ВАЖНИЈИХ ИСТОРИЈСКИХ ДОГАЂАЈА ОД 1168. ДО ДЕЖЕВСКОГ САБОРА 1282. ГОДИНЕ

- година 1168-1196: период владавине великог жујана најстарије српске средњовековне државе Рашке и родоначелника свейородне династије Немањића, Стефана Немање (грч. стефанос: овенчани)
- година 1170: Стефан Немања у бици код Панићина, близу Звечана, на Косову, побеђује свог брата Тихомира и постаје велики жујан Рашке. Његов долазак на власт био је пресудан по даљу судбину српске државе и историје
- година 1171: сукоб Венеције и Византије
- година 1172: сукоб Рашке и Византије. Стефан Немања се привремено пошчињава византијском цару Манојлу I Комнину
- година 1172-1196: период владавине угарског краља Беле III, у коме је Угарска од Византије заузела области Срема, Хрватске и Далмацију
- година 1173: почetak инквизиције у римокатоличкој цркви (озваничена 1232. године)
- година 1175: ове године, престолонаследник се, родио се Растко, најмлађи син великог рашког жујана и родоначелника династије Немањића, Стефана Немање
- година 1180-1204: босански бан Кулин, једно време савезник Србије и Угарске проиш из Византије. Ошужен од папе као јеретик, привидно се одрекао бољумилства
- година 1183: Немања продире до Софије. Рашка постаје независна држава. Следеће године покушава да освоји Дубровник и Корчулу
- година 1186: Немања проширује државу заузимањем Дукље и Кошора. Обновља се Бугарско царство
- година 1189-1192: Трећи крсташки рат, други проиш из Византије, који предводи римско-немачки цар Фридрих I Барбароса. Немања га, као пољичког савезника, дочекује у Нишу

- гoдина 1190-1191: Растко Немањић постојаје владар у Хуму. Срби преириели пораз од Византије на Морави. Оснивање Тевтонског реда замонашених немачких витезова, сурових освајача.
- гoдина 1191: Растко Немањић најушћа световни живои и одлази на Свету Гору Атонску
- гoдина 1196: Стефан Немања се одриче престола у користи средњег сина Стефана. Саријем сину Вукану даје на управу Дукљу (Зету)
- гoдина 1197: на монголски престо долази један од највећих освајача свих времена, моћни ратник Чингис-кан, владар од кога се из темеља заирила тадашња светска цивилизација и владар који је почетком 13. века створио највећу државу на свету
- гoдина 1199: у манастиру Хиландару, на Светој Гори Атонској, на дан 13. фебруара, умире скромни монах Симеон, пре замонашења велики рашки жујан, Стефан Немања
- гoдина 1202-1204: Четврти крсташки рат: пад Цариграда и оснивање Латинског царства, Солунске краљевине, Ахајске кнежевине и Атинског војводства. Византијски цар Теодор I Ласкарис престоноцу измеића у Никеју и оснива Никејско царство
- гoдина 1215: Монголи под каном Чингисом покоравају северну Кину и освајају Пекин
- гoдина 1217: крунисање првог српског краља Стефана Немањића, названог Првовенчани
- гoдина 1217-1221: Петти крсташки рат
- гoдина 1219: српска Црква добија самосталност. Сава (Немањић) рукоположен за првог српског архиепископа
- гoдина 1218-1227: Монголи освајају централну Азију, јужну Русију и ироду даље ка западу. Сурово разорен Меров, један од четири 'краљице градова' ислама
- гoдина 1222-1254: никејски цар Јован III Дука Ватанц руши Латинску државу и обнавља Византијско царство
- гoдина 1227: смрт Чингис-кана, наслеђује га син Огатај

СРЕДЊОВЕКОВНА СРПСКА ДРЖАВА ОД ВЕЛИКОГ ЖУПАНА СТЕФАНА НЕМАЊЕ ДО КРАЉА СТЕФАНА МИЛУТИНА

Долазак на власт великог жупана Стефана Немање имао је пресудно значење за Србе. У другој половини 12. века Европа је била прилично разједињена. Моћни византијски империјални стуб на Босфору магично је привлачио све око себе, али не више као поштоваоце, већ као претенденте на светски империјални трон. У оновременој светској хијерархији власти, као природни наследник Римске империје, Цариград је био истински центар света. Постављен у средишту тадашње цивилизације, био је неостварени сан многих моћних владара тадашњег света. Монголски освајачки народи, који су владали далеким азијским и кинеским просторима, неколико пута су се залетали ка Цариграду, али су успут губили снагу. Турци, потискивани на запад од Монгола, освајајући арапски свет, постепено су се приближавали Оријенту. Цариград су поставили себи као циљ, јер су преко њега отварали пут ка Европи. Руси, стварањем јаке државе на темељу великог византијског духовног наслеђа и државничког искуства, неколико пута долазе пред Цариград.

На западу, у Европи се јавља моћна германска држава. Распадом франачке државе, круну од династије Каролинга преузимају војводе Франконије и Саксоније, а осамостаљују се и војводства Баварска, Швапска и Лотарингија. Баварски војвода Хајнрих се бори са Угарском, а његов син Отон I уједињује осамостаљена војводства, победом над Угарима оснива Баварску марку, која се од 996. године зове Аустрија и оснива снажну немачку државу, која се уједињује са папским Римом под заједничким империјалним циљем: римска духовна власт, самопроглашена као власт изнад сваке власти, треба да постане универзални светски владар, а немачки народ носилац те власти. У том циљу, ствара се Свето немачко-римско царство, чији први крунисани цар постаје Отон I Велики 962. године. Излазак Рима из хришћанског црквеног јединства 1054. године био је великим делом инспирисан овом идејом. Царство се одржало до 1806. године. Помоћу њега су папа и немачки владари покушавали да загосподаре Европом и светом. Енглеска и Француска улазе у дуго-

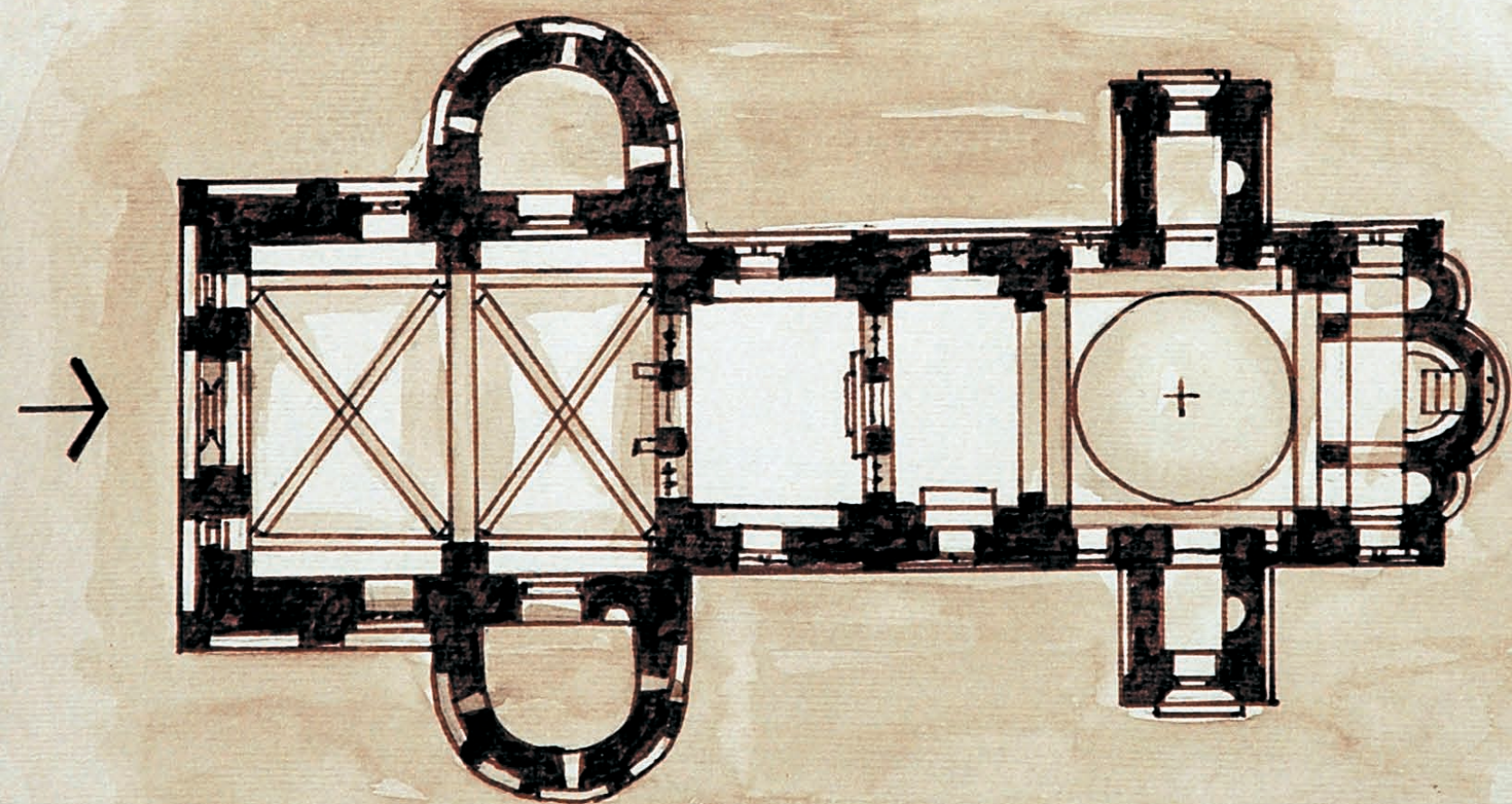
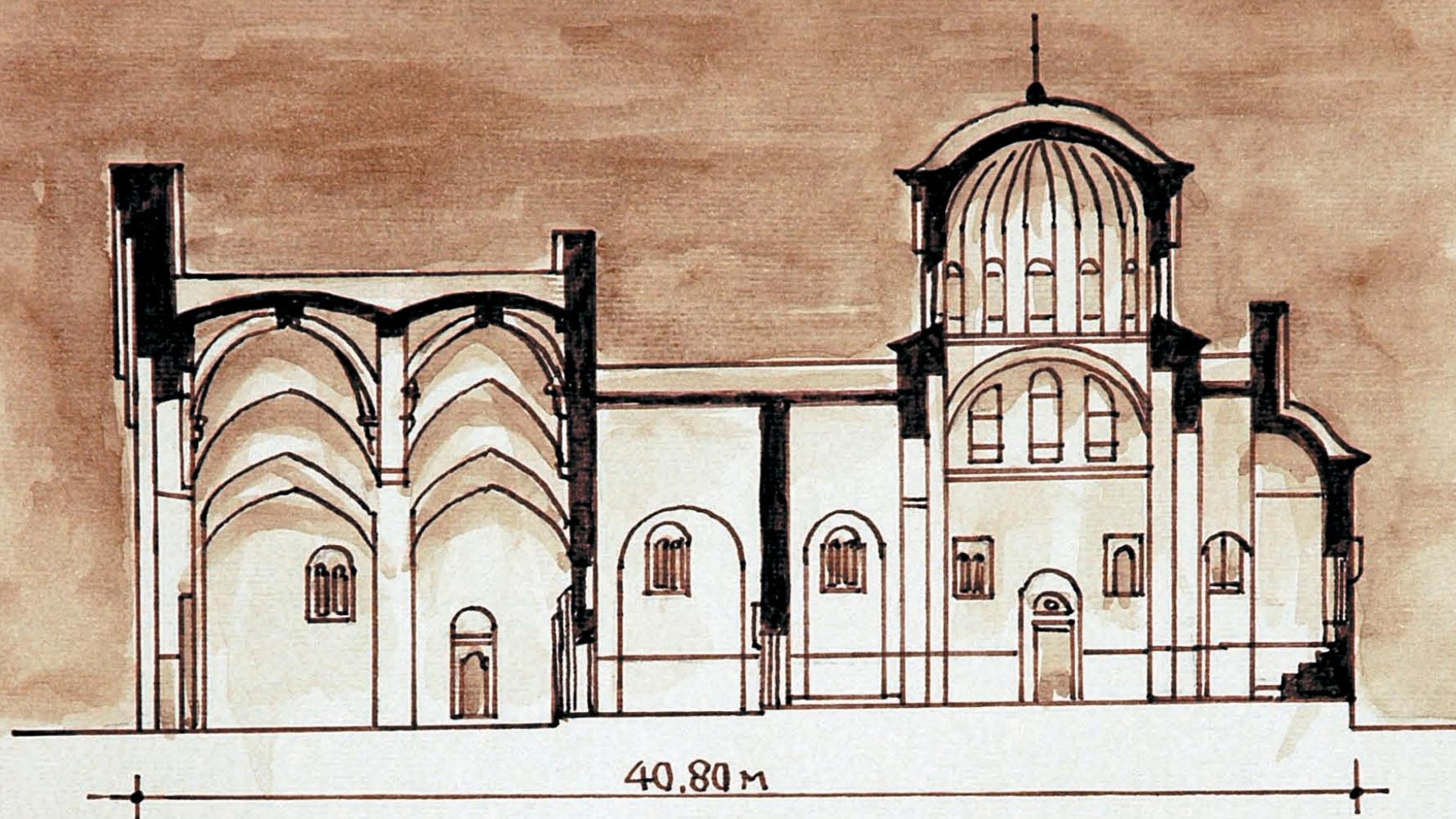

слика 4. план цркве рашког стила

*пресек и основа цркве Пресвете Богородице
манастир Свуденица
1183-96. године*

Утемељењем младе српске средњовековне државе, створени су предуслови за постепен настанак и развитак репрезентативне архитектуре српског средњег века. Неколико важних предуслова одредили су токове те архитектуре. Пре свега, развој феудалног система у свету, који Србија прихвата, омогућио је издвајање крупних поседника земље у посебне области. Најкрупнији феудалци постали су носиоци власти. Они су често морали бранити своје области од других, снажнијих и моћнијих. За ове потребе почињу се градити утврђења. По правилу снажних зидова и са кулама, облика затвореног и неправилног према терену на коме су грађени, најчешће на узвишеним местима због лакше одбране, тврђаве су први монументални објекти који се граде. Ови градови-утврђења се често разарају, а власт и народ траже нова места за даљи живот. Цркве које се граде у оквиру утврђења страдају заједно са њима. Из тог разлога, велике и репрезентативне задужбине нису грађене у оквиру главних средишта. Српски владари често мењају престоницу, неки и више пута. Данас нам је од утврђених градова остала у најбољем случају понека кула или део утврђења. Београд, Крушевац, Смедерево, Голубац, Ново брдо, Маглич на Ибру, Звечан на Косову и многи други су примери за то. Од Дебрца на Сави, престонице краља Драгутина и утврђеног града деспота Стефана Лазаревића на Калемегдану, на пример, данас нема ни трага. Као истински православци, владари су у својим градовима и утврђењима градили дворске и цркве опште намене, али су оне нестајале са њима...

Србија средњег века формира се и развија по угледу на околне земље, пре свих моћну Византију, чији идеал државе преузима. На њеном челу налази се владар-самодржац, врховни господар државе и народа, први војник и први свештеник по хијерархији. До њега је духовни владар, као важан чинилац државног јединства и врховне власти. Временом, развојем духовних односа као темеља источно-

слика 6. црква Светог апостола Петра

9-10. век

Сѣари Рас

обновио велики жуѣан Сѣефан Немања

Не зна се тачно време градње ове изузетне светиње.

То је једино што се поуздане не зна. Све остало је дубоко уткано у душу православних Срба, који су још у та давна времена наслутили правоверни, благотворни дух византијске духовне ренесансе из времена великог цара Јустинијана и светоотачке поуке христорораца кроз први, залазећи миленијум.

Петрова црква, са својом кружном, ротондалном основом, ретко очуваном до данашњих дана на читавом Балкану, са својом каменом фасадом, складном куполом и обликом многобројним обнављањима непромењеним до данас, води нас вишеструко колевци данашње цивилизације, малоазијском хришћанском Оријенту и ранохришћанским градитељским узорима јерменске и грузијске традиције, из које су се читав миленијум после тога напајали и Балкан и Европа. Посебно нас води рановизантијском свеопштем духовном, државничком и културном препороду, започетом још у златном Јустинијановом 6. веку.

На темељима једне византијске ранохришћанске базилике из 6. века, ова најстарија српска светиња саграђена је негде у 9. веку. У преломном 12. веку, после преласка његовог оца, великог жупана Завиде, из Рибнице у 'столни' Рас, родоначелник српске духовне и државничке ренесансе, Стефан Немања, крштен је по православном обреду у овој цркви, а нешто касније потпуно је обнавља. У њој је, као српски велики жупан, осудио јереси, чиме се душом определио за правоверно хришћанство, у њој је на сабору предао државни престо сину Стефану и примио монашки постриг као скромни монах Симеон.

Петрова црква је 1219. године, после добијања црквене самосталности од васељенског патријарха, уз подршку византијског цара, постала седиште Рашке епископије, једне од девет новооснованих српских православних епископија, чиме је изграђен за сва времена темељ српске духовности и трајања...

слика 17. црква Пресвете Богородице
манастир Студеница

југоисточна сѣрана

1183-96. године

код Рашке

задужбина великог жујана Сѣефана Немање

Оно што за светогорске светиње представља престижни царски и у рангу први манастир, Велика Лавра, за српску сведуховну ризницу представља велика лавра Немањића, манастир Студеница: камен међаш између српског народа пре Србије, камен темељац средњовековне српске духовне и државничке моћи и камен мудрости који су исклесали Немањићи за српско потомство од времена уздизања српског пречистог правоверног духа на престо европске цивилизацијске позорнице, па све док трају наши потомци и ми кроз њих...

Не зна се ко је Студеницу више задужио од Немањића: да ли њен оснивач, бритки самодржац и кротки монах, Стефан Немања, да ли отац српског православља, мудри и загладан у васељенске дубине свети монах Сава, или његов брат, Стефан Првовенчани, кроз чије су се владарско жезло укрстили Исток и Запад, у које је он занесено био загладан и које је тежио да у држави свог народа помири и сједини. Задужили су је његови синови, али и синови његових синова...

Студеница је наш поглед унатраг, ка коренима, али и поглед унапред, ка потомцима. Краљевског порекла, монашке чистоте, балканске судбине, историјског трајања... Све се ово вековима укрштало кроз мермерни плашт у који је Немања огрнуо своју духовну колевку, окруњену византијски црвеном куполом, а чију душу је прекрио фрескама ретке лепоте и снаге, да нас вечно духовно крепе и милују. Рашки савршеног стаса, окренута и ка старим српским областима на западу, али и на исток, ка цариградском златном веку који нас је дотакао и опио за сва времена, Студеница и данас симболизује тежње наших предака, који су били свесни да је Рашка центар коме су тежили и коме су се приклонили. Историјске олује су их носиле ка Истоку, али и гурале према Западу, обећавајући више него што се може добити. Око Рашке их је задржала тврда вера и још тврђа борба да ту исту веру у срцу ништа не може да помути. Ма где се наши преци кретали после тога, све до данашњих дана, Студеница је била мајка свих нас: из њене утробе су настали и свети Хиландар, и Жича, и све светиње од времена када су их Немањићи оснивали, или на темељима старих задужбина, нама непознатих, обнављали запустела олтарска светилишта, па све до данашњих дана, у којима се граде многе нове и обнављају старе задужбине наших предака...

слика 25. црква Светог Вазнесења Христовог
манастир Милешева

јужоисточна стѝрана

1218-19. године

задужбина краља Сѝефана Владислава Немањића

Посебно је место које међу српским светињама ужива милешевска лавра. Свеопште поштовање које у души носимо према узвишеним и непролазним људским делима посебно су везана за наше светиње. Многи од нас не знају своје претке даље од неколико колена. Топлину у срцу осећамо када помислимо да су на оваквим узвишеним местима људског духа наши преци, иако нама безимени, сигурно уграђивали по делић себе, било кроз молитву, било кроз сваку врсту делања, у напору да се овакве светиње сачувају и оставе наредним генерацијама. У средњовековној хијерархији српских манастира, Милешева је била одмах иза Студенице. У милешевској долини било је у то време двадесетак манастира...

Нема пуно светиња које својим живописом могу да се пореде по лепоти и складу фресака са милешевским бисерима. По својим укупним уметничким квалитетима, фреска Белог анђела спада у ремек дела светског портретног сликарства: двоструки контрапост фигуре сугестивно води до његовог дубоког погледа, а инкарнат лица и драперија сликани су комбиновањем основних и комплементарних боја ванредних хармонских вредности, у европском сликарству истраживаних тек у 19. веку. Форма крила заокружује укупну композицију фигуре... Из његовог отвореног погледа свако од нас може да сагледа дубину правоверне хришћанске љубави. На другој фресци, благост која извире из светлих очију Светог Саве додирује свачије срце. На истој слици, скромни Свети Симеон је хришћански смирен поред сина. На трећој, топлина којом зрачи лик Пресвете Богородице оставља свакога без речи док је гледа... Рука милешевског мајстора била је прожета благословом Господа док је стварао дело непролазне вредности: почетком 13. века балканско сликарство православне традиције достигло је оне домете, које је западна уметност касније вековима споро освајала. Средњовековна Србија, као аутентична страница византијске културе, била је засигурно велика инспирација новијој европској уметности. Краљ Владислав је мошти свог великог стрица пренео из бугарске престонице Трнова, где је Сава умро, у Милешеву. Духовно бденије Светог Саве над Милешевом није се прекинуло ни 1594. године, када су његове свете мошти однете и спаљене на београдском Врачару. Било је то друго светитељево васкрсење за вечност и за спасење свог народа.

Милешевска светиња припада аутентичном рашком градитељском стилу. Манастирска црква је по облику једноброда, са троделном олтарском апси-

дом, која се наслања на источни зид наоса. Бочно од наоса су певнице. Брод цркве је продужен двома припратама, од којих је спољашња нешто ужа на улазу, са два бочна параклиса на јужној и северној страни. У 19. веку спољашња припрата је надзидана и над њом је издигнута купола. Испред цркве се налази звоник, који уобличава издужену силуету цркве и наглашава њену монументалност и репрезентативност. Спољашњост цркве је рашки једноставна, омалтерисана и окречена у белу боју. Под цркве је поплочан топлим, смеђим мермером, а живопис изванредних вредности је делимично сачуван.

Милешева је данас женски манастир.

слика 39. црква Светог Вазнесења Христовог
манастир Високи Дечани

јужоисточна стирана

1327-35. године

Косово и Метохија

задужбина краљева Стефана Дечанског и Стефана Душана Немањића

У време када је почела градња Дечана, Косово и Метохија су већ представљали душу и тело моћне српске државе Немањића. Отац краља Стефана Дечанског, велики краљ Милутин, својим владарским делом дао је обриси најмоћнијој држави Балкана тог времена. Краљ, а потом и цар, Милутинов унук Душан, заокружио је дело својих предака.

Краљ Стефан Дечански је своју задужбину, посвећену Христу Сведржитељу, манастир Дечане, сместио у малој долини поред реке Бистрице, подно врлетних Проклетија, у пределу идеалном за монашко тиховање и вечну молитву. Као и његови преци, Стефан Дечански је репрезентативност своје задужбине обезбедио избором традиционалног рашког стила градње, блиског главним задужбинама, гробним црквама својих славних предака. Иако су у то време манастири и цркве у Србији грађени у византијској традицији, Дечанима су узор били Студеница, Жича, Милешева, Сопотани, ибарски Градац и Бањска. Монументалношћу и једноставношћу форме, дечанска црква је до данас остала непревазиђена по начину како су изворна, источна оријентална градитељска искуства комбинована са западном, романском традицијом градње. Источна је била силуета цркве, организација простора и богослужбена намена, западно је било рухо у које је светиња споља оденута. Протомајстор је био надалеко чувени фра Вита из Котора, 'града краљева'.

Црква манастира Дечана је петоброда по облику, са складном куполом на кубету изнад наоса. Дугачка је око тридесетшест, широка двадесетчетири, а висока двадесетдевет метара. Припрата је троброда. Бочни црквени бродови су претворени у параклисе. Јужни је посвећен Светом Николи, а северни Светом Димитрију.

Фасада је обложена наизменичним редовима двобојног углачаног камена, са једноставним поткровним украсом у виду фриза аркадица, али богато и раскошно каменом пластиком украшених портала и прозора, по угледу на Студеницу. После очеве смрти, Стефан Душан завршава градњу цркве и објеката око ње и преузима бригу око живописања унутрашњости храма. Осликовање фресака траје од 1335. до 1350. године. Због ктиторског значаја цркве, Душан је ангажовао најбоље сликарске дружине своје простране државе, која се простирала све до Солуна. Велики унутрашњи простор, са сложеним тематским програмом и мноштвом циклуса, захтевао је највештије и најбоље мајсторе. По свом укупном квалитету, дечански живопис спада у врхунска

уметничка остварења српског средњовековног сликарства, без обзира што су га радиле различите групе живописаца.

Манастирска ризница је, по богатству блага које чува и које је тешко набројати и описати, јединствена међу српским светињама.

Тешка времена кроз која су српски народ и држава вековима пролазили није оставио дубљег трага на дечанском духовном светионику. Вековима помаган од владара и њихових блиских поданика, црквених достојанственика и других значајних појединаца, уз истрајност у молитвама и послушању генерација његових смерних житеља, обезбедили су Дечанима такво место у срцу српског народа, које се тешко може упоредити са било којом другом нашом светињом. Бројно братство које и данас витешки брине о Дечанима, упркос свих недаћа којима су окружени, само још дубље ову светињу утискује у српску душу.

